

SALVI ILLA I PONSICH (1747-1825). UN ASSAIG BIOGRÀFIC

Josep M. MASSONS i ESPLUGAS

Sant Llorenç de la Muga, lloc de naixement de Salvi Illa.

A uns 15 Km. cap occident de Figueres i a uns 10 Km. tirant al N.O. de Cistella hi ha el poblet de Sant Llorenç de la Muga. En la primera meitat del segle XVIII deuria tenir uns 700 habitants, ja que el cens de 1718 ens en dóna 645 i el de 1787, 773 habitants. Era un poble voltat de boscos d'alzines sureres, pins i roures i uns camps de conreu plantats d'oliveres, ceps i cereals.

Destacava l'alt campanar massís i quadrat i les cases s'apilaven dins unes muralles de les que resten encara quatre grans torres i tres portes. El rendiment de la terra tirava a poca cosa i els vilatans arrodonien llurs ingressos treballant en una fundició -la Farga de Sant Sebastià- alimentada per unes mines de ferro, coure i plom avui esgotades. Aquella farga promoguda per Carles III manejava unes 966 tones l'any i produïa -preferentment- bales de canó.¹

Altres -els paraires- es guanyaven la vida rentant i tenyint la llana que unes 60 dones filaven després. Eren els teixidors els que confeccionaven els teixits que acabaven sotmesos a l'acció d'un batan accionat per la força hidràulica d'una acèquia que prenia les aigües de la Muga i arribava al poble. Sembla que aquella instal·lació era prou capaç per tractar tota la roba produïda pels teixidors del poble perquè Francisco de Zamora assegura que a la Bisbal -que no tenien cap batan- hi portaven a batanar robes de producció pròpia.²

Un d'aquests teixidors era Josep Illa. Estava casat amb Magdalena Ponsich i el 28 de gener de 1747 va batejar un fill -Salvi Francesc Emanuel- a l'església parroquial. Els padrins van ser Francesc Ponsich, paraire, i Maria Àngela Joanola, muller d'Emanuel Joanola.³ Salvi Illa, doncs, va néixer en el sí d'una família menestral (pare, teixidor de llana i avi i oncle matern, paraires). Segurament no era el més gran dels germans i seria l'hereu el destinat a continuar el negoci del pare. Una de les "sortides" pels cabalers d'aquell temps era la de cursar estudis de Cirurgia.

Salvi Illa, alumne del Reial Col·legi de Cirurgia.

Salvi Illa es va matricular al "Real Colegio de Cirugía" el 9 d'octubre de 1769, possiblement quan ja tenia aprovat el primer any, ja que si no hagués estat així,

com que es va llicenciar l'any 1774 no ens sortien els sis anys d'escolaritat que comportava la carrera de "cirujano latino".

Matricular-se en començar el segon any no és cosa que ens hagi de sorprendre. Tinguem en compte que l'alumne havia de presentar els documents següents.

1/ Partida de baptisme pròpia, dels pares i dels quatre avis.

2/ Declaracions de diverses persones respectables acreditant que cap d'aquells familiars havia estat de raça jueva o mora o havia estat sentenciat pel Tribunal de la Inquisició (és el que se'n deia "limpieza de sangre").

3/ Paper de "vita et moribus" del rector i/o de l'alcalde del poble, de tenir bons antecedents morals.

4/ Compromís del pare o del tutor de subvenir les despeses lògiques d'un estudiant com vestir, calçar, compra de llibres. Cas d'estar faltat de mitjans de fortuna, comunicar-ho al Director del Col·legi a fi de col·locar-lo de fadri en un establiment de cirurgia-barberia de Barcelona on hi treballaria fora de les hores de classe.

5/ Finalment, s'havia d'acreditar que el pare no exercia "ningún oficio vil", tal com botxí (cosa que s'entén a mitges) o carnisser (cosa que no s'entén gens).

Les signatures de la major part d'aquests documents havien d'estar avalades per tres notaris. Es comprén fàcilment com eren molts els estudiants que, en arribar al Col·legi, els faltava algun document o alguna signatura. Els mestres -i sobretot la Secretaria- no volien de cap manera perjudicar l'alumne. El nombre de matriculats per curs variava entre 25 i 30, de manera que els professors els coneixien perfectament. D'aquí que permetessin l'assistència a les classes i àdhuc als exàmens de juny, encara que no haguessin presentat tots els papers.

De la mateixa manera procedien amb l'exigència d'estar en possessió del títol de Batxiller en Llatinitat i Filosofia condició indispensable per devenir "cirujano latino". El coneixement de llatí i filosofia s'adquirien en tres anys i solien cursar-se als Seminaris conciliaris o a les Escoles que les ordes religioses tenien per als seus aspirants al sacerdoci.

Salvi Illa va cursar aquells tres anys al convent de Sant Francesc de Paula de Girona i va presentar el certificat corresponent i quan cursava tercer any "defendió unas conclusiones en el propio Colegio (de Cirugía) para obtener el grado de Bachiller en Artes".

Aquests estudis que per cursar-los necessitaven que l'alumne visqués en un centre important constituïen una dificultat econòmica per gent modesta que vivia en

poblets. I que era el cas de molts fills de cirurgians-barbers rurals que es guanyaven la vida a empentes i rodolons. Pere Virgili -el creador del "Real Colegio de Cirugia"- era un home d'un pragmatisme excepcional. Exigir a tots els alumnes metafísica i llatí era reduir considerablement l'alumnat. D'altra banda, aquells coneixements inaccessibles a la gent modesta del medi rural, servien de ben poc a l'hora de reduir una luxació o immobilitzar una fractura o diagnosticar una hèrnia.

D'aquí que els estudiants fossin de dues classes: els romancistes, als que no els era exigint el Batxillerat en Llatinitat i els llatins. Dins d'aquestes dues classes de cirurgians hi havia gradacions. Així els romancistes o eren sagnadors (tres anys d'estudis i un sol examen) o "cirujanos de dos exámenes" (5 anys d'estudis, un examen teòric i un examen pràctic).

També els llatins eren de dos, de cinc o de nou exàmens, de tres hores de durada cada examen. Els de nou exàmens podien establir-se a Barcelona i exercir a tota Espanya i Amèrica. Els de cinc podien obrir establiment a Girona, Lleida, Tarragona, Cervera, Manresa, Tortosa i Vic, ciutats en les que hi havia un Col·legi de cirurgians. Els de dos exàmens podien establir-se a Catalunya sense cap limitació.

Per entrar al servei de l'Exèrcit n'hi havia prou amb ser "latino de dos exámenes", però els de cinc o de nou exàmens hi entraven també i aquesta condició era un mèrit que es tenia en compte a l'hora dels ascensos.

Salvi Illa va resultar ser un excel·lent alumne. Va aprovar regularment els sis cursos i el 21 de juliol de 1774 aprovava el darrer dels nou exàmens.⁴ Les opcions que els alumnes que sortien llicenciats del "Real Colegio de Cirugia" de Barcelona eren, essencialment, dos. Treballar en la vida civil instal·lant una botiga de barberia-cirurgia o ingressar a l'Exèrcit. Aquesta era l'opció que Illa havia escollit. Un mes abans de graduar-se (el 25 de juny de 1774) va ser nomenat Cirurgià major del Regiment de Cavalleria de Montesa, càrrec que va servir durant 20 anys.

L'ingrés dels cirurgians a l'Exèrcit es feia de la manera següent. Quan es produïa una vacant, el coronel que manava aquell Regiment elevava una petició al Director del "Real Colegio de Cirugia" de Barcelona. Aquest, era en aquell moment el fundador, Pere Virgili, però degut a estar greument malalt (va morir al cap de dos anys) havia delegat totes les seves atribucions en el seu cunyat i gendre alhora - Llorenç Roland- que va ser el que va confeccionar una llista amb tres noms. El coronel triava el nom que volia, que solia ser el primer de la llista.

Illà era un bon alumne i deuria comunicar al Secretari del Col·legi -Francesc Puig- el seu desig d'entrar a l'exèrcit. Roland era un home molt abúlic i signava fàcilment les propostes de Francesc Puig, que al contrari del seu superior era un home molt treballador.

Salvi Illa, cirurgia militar. Gibraltar.

El primer servei de guerra de Salvi Illa va ser la seva actuació al setge i bloqueig de Gibraltar. En realitat, entre 1779 i 1781 Espanya va intentar per dues vegades expugnar la plaça de Gibraltar. El primer intent va començar al juliol de 1779 i es va acabar a les darreries de març de l'any següent. El segon setge es va iniciar a l'agost de 1781 i va finir a l'octubre de 1782 en ser destruïdes les "baterías flotantes", que eren unes grans bales en les que s'hi havia instal·lat una peça d'artilleria que permetien bombardejar el "Peñón" des del mar estant.

Cap al final del primer setge, el cirurgià en cap de l'exèrcit que assetjava Gibraltar i que era Llorenç Roland el va nomenar el seu ajudant. Aquest va ser el primer càrrec de responsabilitat de Salvi Illa. Tenia, aleshores 32 anys. La tasca principal que Roland li va encomanar va ser la supervisió dels hospitals. El mateix Illa explica en el seu currículum que hi havia un hospital de primera línia i -com que era el més perillós- uns quants cirurgians es tornaven en servir-lo. En aquesta labor, Illa era un de tants.

A part aquesta actuació quirúrgica el seu treball va ser predominantment burocràtic i d'organització. Ell tenia cura de l'instrumental quirúrgic propietat de la "Real Hacienda" i de muntar i dotar adequadament tot nou hospital. Tota aquesta feina li va resultar relativament fàcil a causa de la bona amistat que tenia amb els altres cirurgians, l'immensa majoria dels quals eren o mestres o condeixebles del Col·legi de Barcelona.

Començant per Llorenç Roland -que havia estat mestre seu- i seguint amb Josep Queraltó (acadèmicament dos anys més jove que Illa) i al que li va ser encarregada la direcció de l'hospital de San Roque -on es trobava el lloc de comandament d'aquell exèrcit- o Lleonard Gallí (que com Queraltó arribaria a ser "cirujano de cámara de Su Majestad" o Raimon Sarraís, futur catedràtic, primer de Barcelona i més tard de Madrid, o Francesc Borràs i Casas, casat amb una neboda de Pere Virgili i que va ser Director del Col·legi de Barcelona o Francesc Artigas i Piquer, futur catedràtic del "Real Colegio de Cirugía" de Burgos i altres que no van arribar tan amunt com Pere Palau i Núria o Antoni Portusach, amb operatoris oberts a Barcelona, etc...⁶

A part els hospitals ja esmentats de San Roque i el de "Sangre" a La Linea, més endavant es va muntar el d'Algeciras i més tard en augmentar el nombre de tropes espanyoles van seguir els d'Estepona, el de Marbella i el de Tarifa. L'exèrcit espanyol va abandonar el camp de Gibraltar l'any 1783. Salvi Illa va donar compte de la seva gestió al "Contador de la Real Hacienda" de Sevilla que no va trobar la menor objecció a l'administració dels bens i dels diners que li havien estat confiats. Com figura en la seva fulla de serveis "... todas las cuentas que presentó con los documentos justificativos de cargo y data en que se fundaba resultó haber dado legítimo paradero a todos ellos". Els bons serveis prestats li van valer dues recompenses. D'una banda, li va ser concedida una pensió vitalícia de 200 rals al mes i l'ascens a "Ayudante de Consultor de los Reales Ejércitos".⁷

La guerra contra la Convenció francesa.

El 21 de gener de 1793 va ser guillotinat a París Lluís XVI. L'Europa d'aleshores va restar commocionada. El culte a la monarquia absoluta que havia sacralitzat la persona del rei, no es va poder empassar aquella màxima manifestació de la subversió de tots els valors socio-polítics.

Les corts d'Àustria, Prússia, Espanya i la de Sardènia-Savoia van opinar que s'havia d'envair França i castigar aquells crims tan horrorosos. La República francesa, en canvi va exigir la neutralitat dels països fronterers però amb la condició que retreïssin les forces de les casernes i fortificacions veïnes. Godoy -aleshores "ministro universal"- es va negar a acceptar aquella indignitat.

Així va ser com el 7 de març de 1793 la Convenció francesa va declarar la guerra a Espanya. El nostre país va contestar acceptant aquella guerra el 23 de març. Aquella guerra que la gent va batejar de Guerra Gran, va ser molt popular a tot Espanya, però singularment a Catalunya.

En aquells moments al nostre Principat hi havia tres coses. Un profund sentiment monàrquic, molta fè religiosa i el desig de reincorporar la Catalunya Nord a la comuna i natural pàtria dels catalans. França va ser envaïda. Tres exèrcits van operar a la frontera. El més important -el de Catalunya- va envair la Cerdanya i el Rosselló. Un altre, el del país Basc i Navarra i el més petit -el d'Aragó- per mor que la frontera presenta allí una orografia difícilíssima.

El Regiment de Cavalleria de Montesa va ser enviat a Catalunya. Precisament Illa era a Barcelona quan li va arribar la notícia d'un segon ascens: era "Consultor de Cirurgia", càrrec que equivaldria a comandant o tinent coronel actual. El dia 30 d'abril de 1793 se li confiava el comandament dels serveis quirúrgics de l'exèrcit d'Aragó, a les ordres directes del Príncep de Castelfranco que manava "el ejército del medio o central".⁸

Aquell exèrcit va operar relativament poc degut a la naturalesa del país despoblat i extremadament muntanyós. Això, no obstant va penetrar a França i el nostre home "estuvo en todas las acciones de guerra... como... la toma de la venta de Brosset en el valle del Tena, en la defensa del campamento del Bao en la frontera de Benasque, en la salida del ejército a la villa de Lascun..." Ultra això va organitzar brillantment 22 hospitals provisionals, combinant la eficiència amb l'economia: "no sólo no hubo la menor queja sino que todos estaban muy contentos con el amor, acierto, caridad y eficacia con que se les asistía", a més "se procuró todo posible ahorro a la Real Hacienda".⁹

Illà era un home dotat d'un gran sentit pràctic. Era un bon cirurgià eixit del prestigiós Col·legi de Barcelona amb les màximes qualificacions però... no era metge. A Osca funcionava una Universitat que atorgava títols de Batxiller i de

Llicenciat i de Doctor en Medicina. A penes si tenia alumnes. Els catalans cursaven estudis de Medicina preferentment a Montpeller o Tolosa els que volien saber Medicina, a Cervera "els normals" i a Osca els que volien aprovar sense mirar-se un llibre. Els aragonesos i navarresos solien anar a Saragossa.

Però Felip V va suprimir totes les Universitats catalanes i van concentrar tots els estudis superiors a Cervera. Molts catalans -uns per patriotisme, altres per comoditat- començaren a acudir a Osca. Aquella Universitat decrepita va donar facilitats a base d'aplicar uns criteris de benevolència a l'hora dels exàmens realment escandalosos. A tall d'il·lustració consulteu aquest quadre.

Curs	Alumnes catalans	Alumnes no catalans
1780-1781	9	12
1781-1782	10	6
1782-1783	7	7
1783-1784	5	5
1784-1785	8	5
1785-1786	8	3
1786-1787	17	4
1788-1789	7	11
1789-1790	10	0
1790-1791	12	6
1791-1792	14	9
1792-1793	15	7
1793-1794	15	10
1794-1795	9	5
Total	137	83

Com es pot veure la diferència a favor dels catalans era aclaparadora. De la benevolència a l'hora dels exàmens ens en dóna una idea el fet que Salvi Illa no va cursar cap any a Osca. Simplement es va matricular de revàlida de Batxiller en Medicina, no va anar mai a cap classe i al juny de 1794 el van aprovar.¹⁰ Segurament mentre s'examinava li deurién arribar les tràgiques notícies de les dues batalles que per la possessió de la farga del seu poble van tenir lloc el 6 de maig en què els francesos es van apoderar de la farga.

Les males notícies es van tornar a produir en els lograts intents del general de suïssos Courten de recuperar Sant Llorenç de la Muga i la seva farga el 13 d'agost i la nova pèrdua definitiva el 17 de setembre.¹¹

Al novembre de 1794 -moment en què aquella guerra anava molt malament pels espanyols- Illa va tornar a ascendir. Va passar a ser cirurgià dels Guàrdies de

Corps. Aquest cos militar era el que estava encarregat de la custòdia de la persona del rei. Tots els seus components procedien de la noblesa. Els simples soldats tenien categoria d'oficial i qui manava una Companyia -és a dir, 100 homes- tenia la categoria de general, quan a la resta de l'exèrcit era un capità. Ser cirurgià dels Reials Guardes de Corps significava fer amistat amb la noblesa i estar prop de les persones que manaven. Illa no va descuidar el cultivar el seu estatus acadèmic. El 5 d'octubre de 1795, trobant-se a Madrid ja acabada la guerra amb França es va doctorar en cirurgia mèdica.¹²

La obtenció d'aquell guardó no li deuria resultar molt difícil. En aquell moment eren catedràtics del Col·legi de Cirurgia de San Carlos de Madrid, Sarrais i Queralto -condeixebles seus i antics companys a l'exèrcit- i des de 1789 era també catedràtic un altre català -Josep Rives Major- casat amb una filla de Queralto. I Ignasi Lacaba i Agustí Ginesta. Perquè el "Real Colegio de Cirugía de San Carlos" de Madrid era pura i simplement el producte d'un transplantament d'uns pocs professors del Col·legi de Cadis i d'una majoria d'antics alumnes del de Barcelona.

De bell nou al camp de Gibraltar.

El 15 d'octubre de 1800 -moment en què Espanya tornava a estar en guerra amb Anglaterra, es van concentrar tropes entorn de Gibraltar pensant en un nou intent de conquerir el penyal. Per tercera vegada, es va pensar en Salvi Illa per a què organitzés els hospitals d'aquella zona.

Però aquella guerra es va acabar el 27 de març de 1802 (Pau d'Amiens) i ja no es van necessitar els serveis d'Illa. El 15 de setembre de 1803 estava destinat a l'hospital d'Alacant. Aquests van ser -per a Salvi Illa- anys obscurs fets de dies sempre iguals on era impossible contreure mèrits. L'únic avantatge era que anava ampliant i reforçant llaços d'amistat amb la noblesa del moment.

Novament al desembre de 1804 van tornar a entrar en guerra amb Anglaterra. Va ser la guerra dels desastres de Trafalgar i del cap de Finisterre.

Salvi Illa, consultor efectiu de cirurgia.

Al març de 1808 un fet va trencar la monotonia d'aquells darrers anys. Dos companys de Col·legi una mica més antics que ell i com ell cirurgians llatins -un graduat l'any 1770 i l'altre el 1771- van morir. Els dos ocupaven llocs destacadíssims en la piràmide de la cirurgia militar. Juan Ramos era cirurgià major honorari i l'altre -Cristòfol Ballester- era consultor de cirurgia supernumerari de l'exèrcit.

El 3 de març Illa demana a la "Junta Superior Gubernativa de Cirugía" la darrera vacant. O dit d'una altra manera, demana tan sols els honors de consultor, perquè sol·licita seguir servint els Guàrdies de Corps.

Els membres de la Junta eren Antoni Gimbernat que la presidia, Lleonard Gallí que havia ingressat al Col·legi de Barcelona quan Illa cursava el 3er any i que havia estat a les seves ordres al "Campo de San Roque" l'any 1780, Antoni Lavedan i Gallart, un lleidatà que cursava 6è quan Illa feia 1er i Josep Antoni de Capdevila. L'únic membre d'aquella Junta que no havia estudiat a Barcelona era Ignasi Lacaba, però encara que havia fet la carrera a Cadis havia nascut a Barcelona i havia obtingut en aquesta ciutat el títol de cirurgià de nou exàmens l'any 1768. Es a dir, tots catalans i tots -d'una manera o altra- relacionats amb el Col·legi de Barcelona. Illa va aconseguir el que volia.

La guerra de la Independència.

No sabem com ni quan Illa va marxar de Madrid ocupat pels francesos a unir-se als patriotes. El que és cert, és que molts dels Guàrdies de Corps eren partidaris de Ferran VII. La "Junta Superior Gubernativa de Cirugía" va quedar a Madrid dissimuladament presonera dels francesos. Als invasors els interessava fer creure tothom que el millor i la majoria de la societat espanyola els era addicta i que els que s'oposaven eren una minoria inculta dirigida per frares fanàtics que no tenien altra solució que practicar el bandidisme.

La cirurgia militar -que equivalia a dir la Sanitat militar- l'any 1808 estava fortament centralitzada. Va ser precisament un català -Gimbernat- el que va acabar amb les petites autonomies amb què es governaven els Col·legis de Cirurgia de Cadis i de Barcelona. Per exemple, al Director del Col·legi de Barcelona li va treure la prerrogativa que tenia de proposar una terna per a cobrir les vacants de cirurgians de Regiment i proposar els ascensos. Tots aquests poders estaven en mans de la "Junta Superior Gubernativa" de Cirurgia, de la que Gimbernat era el President i l'únic que decidia.

Aquesta estructura centralista de l'Estat que es va anar elaborant al llarg del segle XVIII des de Macanaz fins Floridablanca, es va esfondrar quan la notícia dels successos del Dos de Maig de Madrid es van escampar arreu d'Espanya. Sorgiren Junes que van començar a donar ordres i nomenar càrrecs.

En el cas particular de la Cirurgia militar es va retornar als segles XVI i XVII. El general de cada exèrcit nomenava un "Cirujano Mayor" i els coronels de cada Regiment signaven nomenaments de cirurgians a proposta d'aquell "Cirujano Mayor" nomenat digitalment.

Més endavant, quan els patriotes es van començar a organitzar, cada "Cirujano Mayor" de cada regió era el que nomenava, traslladava o destituïa els cirurgians dels batallons i dels hospitals. A Catalunya, per exemple, era un catedràtic del "Real Colegio de Cirugía" de Barcelona -Antoni de San German- el que fins gairebé el final de la guerra va ser el cap dels serveis quirúrgics de l'exèrcit del Principat.

Aquestes autoritzacions, en no estar signades pel monarca, eren qüestionades per altres que creien que hi tenien el mateix o més dret. En el cas de Catalunya el cirurgià ofès era Pau Oller i això va motivar -com veurem- unes baralles que podem qualificar de ferotges.

Un fenomen molt semblant es va produir en el camp de la Medicina. Els metges catalans depenien d'un Subdelegat, nomenat pels metges personals del rei (el Protomedicat). El Dr. Francesc Sanpau i Roca es va erigir en Protomèdic de l'Exèrcit de Catalunya. Era acadèmic numerari¹³ i catedràtic de Matemàtiques i de Mecànica a l'Escola organitzada per la Llotja. Però va haver de compartir aquell càrrec amb Carles Nogués que era catedràtic del Col·legi de Cirurgia de Burgos i que ho havia estat de Pronòstic i de Matèria Mèdica de la Universitat de Cervera i, a més havia estat greument ferit en els fets del Dos de Maig de 1808 a Madrid.¹⁴

Desconeixem les activitats de Salvi Illa durant els dos primers anys d'aquella guerra. Es més que probable que tingués ocasió d'oferir els seus coneixements d'organitzador d'hospitals i de cirurgia militar a la "Junta Suprema Central", valent-se de les amistats que va poder cultivar entre la noblesa durant els 14 anys al servei dels Guàrdies de Corps. Era ja un home madur -passava dels 60 anys- i havia comprovat com molts dels seus companys d'estudis, uns a través de la càtedra i altres mitjançant l'exèrcit havien triomfat. Si era un home ambiciós -com es va demostrar- no es podia sentir satisfet. Però la guerra li permeté despuntar. Va tenir una ocasió i la va saber aprofitar.

A l'inici de la guerra cada Junta patriòtica actuava pel seu compte. Ben aviat es va intentar un moviment de centralització en crear-se la Junta Suprema posant-hi al seu cap el vell polític, el comte de Floridablanca i quan aquest va morir, el succeí el comte d'Altamira.

La primera preocupació d'aquella Junta unificadora va ser equipar un exèrcit de 300.000 homes. De moment la Junta va organitzar tres exèrcits: el d'Extremadura, el de Galícia i el del Centre. A part funcionava el de Catalunya. Tot això invita a unificar els serveis de l'exèrcit al màxim. Els serveis de Cirurgia van ser posats sota el control -més o menys teòric- de Josep Anton de Capdevila.

Capdevila havia dirigit els serveis quirúrgics de l'exèrcit del Rosselló (el més important) durant la guerra de la Convenció, havia estat catedràtic i Director del Col·legi de Barcelona i en esclatar la guerra l'any 1808 era vocal de la "Junta Superior Gubernativa de Cirugía". Ell va ser l'únic membre d'aquella Junta que va abandonar Madrid. No sabem quan ni de quina manera, ni tampoc sabem quan la Junta Suprema el va nomenar "Cirujano Mayor de los Ejércitos", encara que amb caràcter d'interí. El que sí sabem és que el 24 de juny de 1810 Capdevila havia mort. El va succeir Salvi Illa.

Illa va ser nomenat "Cirujano Mayor de los Ejércitos" pel Consell de Regència que havia substituït la Junta Suprema. En tenim la prova en la carta de felicitació que

amb data 26 de febrer de 1811 li van enviar els catedràtics de Santiago de Compostela, Bruno Roig i Boix i Josep Francesc Vendrell de Pedralbes i Estaper del Mas.¹⁵

Illa es va trobar davant d'una "anarquia organitzada". Com ja ho hem dit, cada exèrcit havia estès nomenaments de practicants, de cirurgians ajudants de 2^a i de 1^a i adhuc de consultors. Salvi Illa no disposava més que d'un despatx i dos col·laboradors. El seu despatx era a Cadis on s'havien refugiat el Consell de Regència i les Corts encarregades de redactar una Constitució. Els col·laboradors eren un cirurgià sortit del Reial Col·legi de Barcelona on havia estudiat entre 1763 i 1766, Francesc Codinach i Granger i un secretari que es deia Blanco i que tot fa pensar que era un gendre de Salvi Illa.

La meta d'Illa era doble: d'una banda fer que cada unitat combatent i cada hospital comptés amb els cirurgians i medis adequats i d'una altra establir una disciplina en els nomenaments i en la conducta dels seus subordinats. Va haver de superar tota mena de dificultats. Les juntes regionals obeïen -quan ho feien- a contracor. El mateix passava amb els generals que consideraven intromissions totes les disposicions emanades del Consell de Regència.

D'altra banda, l'Exèrcit -i els cirurgians no eren una excepció- rebien les pagues amb retrassos considerables. Això va fer que l'entusiasme febril amb què la gent sol·licitava un lloc en la lluita s'anés refredant. En resum, al començament de l'any 1811 hi havia cirurgians sagnadors que s'havien fet passar per cirurgians llatins, és a dir una barreja de bons professionals i d'incompetents i a més mal repartits, perquè sobrava gent als hospitals i en faltava a les unitats combatents.

Perquè hem de pensar que servir una unitat combatent no era precisament una ganga. I és que la història militar de la guerra de 1808 a 1814 és la d'una guerrilla que obté èxits que no aconsegueixen res més que immobilitzar contingents importants francesos i la d'un exèrcit que -fora de la victòria de Bailén- no fa res més que encaixar derrotes seguides d'unes desbandades espantoses. Els cirurgians fugien com tothom abandonant tendes, llits, instrumental i no paraven de córrer fins arribar a una altra unitat o a l'Estat Major del que restava de la seva pròpia unitat.

Aleshores Illa rebia d'aquella gent una versió més o menys honorable: havien caigut presoners dels francesos, però s'havien pogut fugar i ho feien saber a fi que Salvi Illa els destinés al seu antic Regiment refet o a una altra nova unitat. No desertaven; ni ells, ni els soldats, ni els oficials. Senzillament refeien les unitats i tornaven a plantar cara -manats per generals incapaços- i tornaven a perdre una altra batalla, causant l'admiració d'Europa que no comprenien aquella obstinació.

Aquesta era la feina de l'equip de Salvi Illa. Saber què passava amb els seus homes i distribuir-los el més assenyadament possible. Però això és molt fàcil de dir i molt difícil de fer, perquè Illa no tenia cap altre poder coercitiu per fer-se obeir que suspendre la paga o amenaçar amb un expedient.

Tenia una altra feina, menys pesada però summament ingrata, la de denegar sistemàticament tota sol·licitud de pensió ja a les vídues, ja als cirurgians militars obligats a abandonar el servei a conseqüència de malaltia, de ferides en el camp de batalla o, simplement, de xacres inherents als anys.

A tall d'exemple exposarem uns quants casos viscuts.

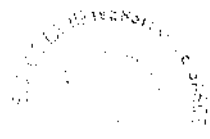
Començarem per la història d'una deserció més menys dissimulada. Es tractava d'un catedràtic del Reial Col·legi de Cirurgia de Barcelona, Domènec Bover i Font. Casat amb una filla de Josep Antoni de Capdevila, Bover va abandonar càtedra, clientela i la seva casa de Barcelona per unir-se a l'exèrcit. Les primeres actuacions van consistir en organitzar diversos hospitals pel camp de Tarragona. Al febrer de 1809 era a Tortosa i d'allí va passar a Reus. Després d'una curta temporada a Arenys va retornar a Tarragona. Pel març de 1810 el trobem a Cervera i després a la Seu d'Urgell. Finalment la primera meitat del 1811 era a Tarragona, ciutat que no sabem quan la va abandonar perquè el seu nom no figura en la llista de presoners quan la plaça va capitular.

Bover tenia aleshores 47 anys, que no era edat per anar d'un lloc a l'altre en les condicions en què es feia en aquella guerra. Era catedràtic i tenia darrera seu una història militar gens menyspreable: havia estat el primer ajudant del cirurgià en cap de l'exèrcit d'Aragó en la guerra contra la Convenció i l'any 1796 havia estat nomenat cirurgià de la "Real Compañía de Alabarderos", càrrec que va deixar en guanyar la càtedra de Barcelona el 15 de setembre de 1797.¹⁶

No ens ha d'estranyar, doncs, que el 4 de juliol de 1811 Salvi Illa el nomenés cap dels serveis quirúrgics del II Exèrcit, el comandament del qual era a València. Aquell càrrec va durar mig any. Els francesos van decidir ocupar València i el 25 d'octubre de 1811 van derrotar el general Blake a Sagunt. Bover va acompanyar el seu general i es van trobar a Puzol i aquell mateix dia es van refugiar a València.¹⁷

València va capitular el 9 de gener de 1812, Bover va ser fet presoner i els francesos el van tractar molt bé i "le hicieron tentadoras ofertas". Bover les va rebutjar i va aprofitar la primera ocasió per marxar amb tota la seva família a Mallorca, illa protegida per l'esquadra anglesa on s'havia refugiat una legió de catalans.

Illà va ordenar Bover retornar a ocupar el seu lloc de cirurgià major del II Exèrcit i Bover es va excusar adduint dues raons: primerament, motius de salut; va ser Pere Castelló -que havia fugit de Madrid i s'havia refugiat a Mallorca- el que li va estendre un certificat de malaltia. La segona raó era el temor de Bover de tornar a caure presoner dels francesos, els quals no li tindrien les consideracions de la primera vegada.¹⁸

Illa no tenia altre recurs per a fer-se obeir que privar-lo de la paga. Bover va reaccionar vivament. En una carta li deia a Salvi Illa: "assí se premian los que han abandonado y perdido todos sus bienes en defensa de la justa causa, hallándome en la exposición de que mi mujer vaya a pedir limosna para la subsistencia de mis tres pequeños hijos, como sucede con las señoras de algunos militares prisioneros y difuntos que la piden públicamente por las calles y plazas... de esta ciudad. Por cuyos motivos confio en la benignidad de V. para que mis cortos méritos, reunidos a los de mi difunto padre político, doctor Don José Antonio de Capdevila, logren de S.A. el socorro que con tanta justicia suplico pagándoseme en la Tesorería de esta ciudad".¹⁹

Illa es va mostrar inflexible i en acabar la guerra, el pobre Bover va retornar a Barcelona i va anar a parar a la presó de la Ciutadella. Estava realment malalt i el van posar en llibertat i el 26 de gener de 1815 es va presentar al "Real Colegio de Cirugía" a reintegrar-se a la seva càtedra. La Direcció li va dir que s'havien rebut ordres de Madrid de què no fos admès sense que presentés "su indemnización (un dictamen d'incurabilitat) sobre lo ocurrido en Valencia". Bover va prometre fer-ho. Però no va arribar a presentar cap paper. Tres mesos després, el primer de maig de 1815 va morir a casa seva.²⁰

Un altre cas comparable va ser la deserció de Paulí Palau i Gené. Palau no era un qualsevol. Era Llicenciat en Medicina per Osca i Doctor en Cirurgia mèdica pel Reial Col·legi de Cirurgia de Barcelona i a l'exèrcit havia assolit el grau de Consultor de Cirurgia. Els avatars de la guerra van fer que es trobés a Granada el 28 de gener de 1810 dia en el que sense lluita la plaça es va entregar als francesos. Allí es va estar Palau. Abans que les tropes de Sebastiani evaquessin Andalusia, Palau es va dirigir a Baza on es trobava la seva unitat.

La seva plaça estava ocupada per un altra català, Domènec Miralpeix. Ell va explicar que havia passat tot aquell temps -un any i mig- malalt amb febres, però no se'l varen creure i el ficaren a la presó. El 26 de juny de 1811 es va dirigir a Illa demanant-li ajuda. Aquella carta no va tenir contestació. Novament Palau li torna a escriure l'11 de novembre de 1812 recordant-li la campanya contra la Convenció durant la que havien treballat junts. Això sembla despendre's quan s'excusa d'haver-li tramés la carta amb pagament del receptor: "... este gastito puede Vd. juntarlo con los que algunas veces ocasionaban las visitas a las cantinas y bota de vino de Vd. que hacía yo en la retirada de Navarra".

També li feia saber que els seus pares acabaven de morir i que tenia molt interès en retornar a casa seva -a Ponts- atès que també havia mort una tia de 80 anys de la que esperava heretar uns bens estimats en 30.000 lliures, quantitat fabulosa equivalent al seu sou durant 16 anys que era de 1.500 rals al mes. Acabava dient que encara que era Consultor no li importava ser readmès a l'exèrcit amb la graduació immediata inferior de 1er Ajudant.

Va reingressar a l'exèrcit el 27 de juliol de 1823, moment en què les tropes del duc d'Angulema havien cercat Cadis. Acabada l'aventura liberal, el 2 de desembre d'aquell any, Palau va demanar, sense èxit, la seva reposició.

Finalment, l'any 1837 -en plena guerra carlista i ja mort Illa- demana una plaça de cirurgia de l'hospital de Badajoz, on residia des de 1823 i novament li deneguen. Les circumstàncies de la vida havien arruïnat la carrera d'un metge i cirurgia que als 30 anys havia arribat a Consultor i als 60 pidolava una plaça en un hospital d'una capital de província de segona o de tercera categoria.²¹

Aquesta conducta cruel i inhumana d'Illa va ser la norma fins la seva mort com anirem veient. Tan sols en dues ocasions no es va mostrar inflexible. Repassem les històries de Jaume Lacusant i de Joan Borrell.

Lacusant era un cirurgià militar més antic encara que Illa. Havia ingressat a l'exèrcit com cirurgià del Regiment de Dragons de Villaviciosa l'any 1770 i havia fet la guerra contra la Convenció als hospitals de San Sebastian i d'Irún. Durant la guerra de la Independència Lacusant era a Andalusia. Tenia aleshores 68 anys i va demanar un permís per malalt i va anar a parar a Carmona.

L'any 1810 els francesos van iniciar una marxa imparable i van ocupar tota Andalusia excepte Cadis on es van refugiar les Corts i la Junta Suprema. L'any 1812 va canviar la marxa de la guerra. Al gener, Wellington des de la frontera de Portugal va ocupar Ciudad Rodrigo, a l'abril va entrar a Badajoz i al juliol va derrotar els francesos a la "batalla de los Arapiles".

Lentament, els francesos van emprendre el camí de França (la guerra encara durarà dos anys) i Andalusia va quedar lliure i Lacusant es va dirigir per escrit al seu cap. Li recorda les seves malalties certificades pel metge de Carmona, el Dr. José M. de Acuña, els seus 70 anys i que a causa de no haver acceptat dels francesos "ningún empleo, permanecí obscurecido en mi casa y pasé trabajos y miserias".

Acompanyaven la carta nou certificats del seu comportament durant l'ocupació francesa de Carmona. En un d'ells es pot llegir: "es un verdadero español... con mucho amor a nuestro soberano". En el document que li va estendre l'Ajuntament s'assegurava "que se había portado honradísimamente... con frecuencia asistiendo a los actos de Religión en los templos y jamás se le ha notado inclinación por los franceses y sí teniéndose por un verdadero patriota... teniéndole por habilitado y libre de toda sospecha".

El 29 de desembre de 1812 Lacusant va ser rehabilitat i Illa el va destinar a l'exèrcit de reserva d'Andalusia. Va morir el 15 de novembre de 1816 ocupant el càrrec de cirurgia de la Ciutadella de Pamplona.²²

Altres cas tractat bondadosament va ser el de Joan Borrell i Salas. Durant la batalla de Talavera (8 d'agost de 1809) Borrell es va fracturar una cama. A Talavera

mateix li van immobilitzar precàriament la fractura i allí al cap de cinc dies, muntat a cavall amb la cama trencada penjant-li enmig d'intensos dolors va recórrer 95 Km. fins Guadalupe. Després de dos dies de descans el van evacuar a Villanueva de la Serena (81Km.) per acabar a Badajoz (117 Km.). La fractura va consolidar malament i amb deformitat, de manera que va ser declarat inútil.

Va marxar cap a València i d'allí l'any 1810 va anar a parar a la illa de la Figuereta (l'actual Isla Cristina) un poblet de la província de Huelva on la població era majoritàriament catalana i entre la qual deuria trobar -fent de cirurgià- una manera de guanyar-se la vida. Illa -al que no li sobraven cirurgians- el 4 d'octubre de 1811 (als dos anys llargs de la fractura) el va destinar a un Regiment de Cavalleria. Borrell -sense negar-se en rodó- va començar a ronsejar i quan Illa després d'alguns avisos el va amenaçar amb un expedient li va escriure una carta de la que transcrivim els paràgrafs més significatius.

"Antes de descargar en contra de mí su justo enojo y acordarse que ha de serle doloroso el perderme y reducirme a una situación más amarga de la que me veo sumergido; puede resaltar de su corazón la compasión y la ternura aunque no la merezco... imprimiré en sus sentimientos la gratitud de haber sido favorecido de un jefe a quien tengo agraviado y corresponderé (aunque no puedo de otro modo) rogando a Dios por su prosperidad... me ha conducido a tal descarrío el prever que no podría socorrer (a mi familia) que abandonada en cualquier pueblo no tendría más arbitrios que la mendicidad, me hizo tomar la imprudente y desesperada resolución de quedarme en este paraje..."

Illa no el va expedientar. Coneixia molt bé l'història del pobre Borrell. Als 24 anys (1782) va prendre part com cirurgià a l'expedició de l'Havana i a l'any següent -embarcat en el "San Pedro"- a la de Guadalupe. Al cap de deu anys va fer -des del primer al darrer dia- la guerra contra la Convenció. En entrar en guerra contra Anglaterra va estar destinat des del primer de juny de 1799 fins al 3 de març de 1801 a la frontera de Portugal. En firmar-se la pau va ser destinat a Vigo i a les primeries de l'any 1806 va marxar amb el general O'Farrill al recentment fundat regne d'Etrúria, un muntatge de Napoleó per aconseguir els borbons italians dòcils. Quan totes aquelles forces van rebre l'ordre de marxar cap a Innsbruck per acabar a Dinamarca integrades en l'exèrcit que manava el marquès de la Romana, Borrell va ser destinat a València. La resta ja la coneixem.

Illa es va compadir d'aquell semi-invàlid de 54 anys que durant 30, l'exèrcit el va fer anar de la Ceca a la Meca. Als escalafons dels cirurgians militars de 1822 i de 1823, Borrell té el número 37 de la llista dels primers ajudants de cirurgia, destinat al Regiment de Saragossa.²³

Com dèiem l'altre maldecap d'Illa eren les vídues que reclamaven la pensió corresponent. La següent història es refereix a la vídua de Francesc Artigas i Piquer, Director del Reial Col·legi de Cirurgia de Burgos.

Artigas havia nascut a Cervera entre 1750 i 1751, va cursar estudis al Reial Col·legi de Cirurgia de Barcelona entre 1769 i 1774, any en què va sortir cirurgià llatí de 9 exàmens.²⁴ Era, per tant, company de curs de Salvi Illa. Com ell va actuar als hospitals dels dos setges de Gibraltar. Més endavant va fer tota la guerra contra la Convenció acabant en la evacuació de la plaça de Toulon i als hospitals de Calella.²⁵

Va ser nomenat Professor substitut del "Real Colegio de Cirugia" de Barcelona. Per fi, l'any 1799 en crear-se el "Real Colegio de la Facultad Reunida de Burgos", va ser nomenat catedràtic de Cirurgia, quedant desvinculat de l'Exèrcit i desposseït d'una pensió de 200 rals mensuals amb la que se li havien premiat els seus serveis durant els bloqueigs de Gibraltar. També va perdre tot dret a una pensió de jubilació, en la seva carrera militar. Quan arribés la seva mort o es jubilàs, percebria la pensió dels catedràtics.

Artigas era des de 1799, 2on catedràtic del Col·legi de Burgos. El retorn a la separació dels estudis de Cirurgia dels de Medicina, va reduir a sis els dotze catedràtics del Col·legi de Burgos obligat a impartir coneixements de Cirurgia i no de Medicina. L'any 1804 Artigas es va trobar que era el primer catedràtic i, per tant, Vicedirector, el que volia dir Director efectiu d'aquell Col·legi.

Arribà la guerra de la Independència. Burgos era un cap d'etapa en el camí de Madrid a França i les tropes napoleòniques la van ocupar. Va ser impossible començar el curs a l'octubre de 1808. La batalla de Gamonal (poble situat a 2 Km. de Burgos) va ser seguida d'un saqueig per part dels francesos i va determinar que el 10 de novembre Artigas i la seva família anessin a refugiar-se a Covarrubias a 35 Km. de Burgos i d'allí, uns mesos després es van instal·lar a San Roque.

En aquell moment, Artigas havia enviuat i vivia amb tres fills: Francesc de Paula i dues filles solteres. La seva obsessió era assegurar la subsistència familiar. El fill gran havia cursat tres anys de la carrera de Cirurgia. Podia, per tant, entrar a l'Exèrcit com a practicant. Ell demanava la pensió de jubilació o que el designessin per un càrrec semblant.

Totes les seves instàncies van resultar inútils. Si era denegada la pensió i el nomenament de practicant a favor del seu fill arribaria quan hi hagués una plaça vacant. Això passava l'any 1809. En aquell moment Francesc Codinach era el cap dels serveis quirúrgics de l'exèrcit d'Extremadura. A ell va recórrer Artigas i Codinach li va contestar confirmant-li la denegació que oficialment havia rebut.

Va arribar l'any 1811 i Illa va ser nomenat "cirujano Mayor de los Ejércitos" i Francesc Codinach el seu secretari i Artigas va tornar a insistir prop de les Autoritats, aquesta vegada via Codinach i via Salvi Illa. El resultat van ser bones paraules i prou.

Entre tant el fill d'Artigas havia sentat plaça de voluntari i estava destinat a la 3ª companyia "volante" d'Artilleria. Illa va enviar l'expedient al propi ministre de la

guerra suggerint-li el nom d'Artigas fill per a ocupar la vacant de practicant que havia originat l'ascens de Don Miguel de Celis. Tot va resultar inútil, malgrat que, al marge del document hi figura un informe favorable de la Secretaria del Ministre.

Francesc Artigas va morir el 6 de gener de 1813 abans que li arribés la denegació de la proposició de Salvi Illa informada favorablement pel Ministre. Quedava, ara, la petició d'una pensió als fills d'Artigas, ja sigui en qualitat d'òrfens d'un catedràtic o d'un cirurgià militar. La filla més gran -Josefa Ramona Artigas del Agua- va elevar la corresponent petició en nom propi i dels seus tres germans al "Montepío" de cirurgians el 13 d'abril de 1813, la va repetir el 4 d'agost de 1814 (aquesta vegada via Salvi Illa) acompanyada d'una carta: "... crea V. pasamos muchos trabajos y que deseo tomar algun dinero, pues me hace suma falta y así ya que no sea por compasión a lo menos hágalo V. por Dios..." El 10 de desembre de 1818 -als sis anys de la mort d'Artigas- l'expedient de reclamació de la filla d'Artigas va passar de la "Junta Superior Gubernativa de Cirugía" al "Supremo Consejo de Guerra". Aquí s'acaben les notícies recollides per López Gómez.²⁶

Aquest autor és del parer que "Artigas contó con dos valedores incondicionales ante las instancias superiores... y no le abandonaron en esta etapa de aflicción..." Nosaltres, som de la opinió que aquests amics no van servir de res, sobretot des de 1813 a 1818 en què la tramitació de la pensió d'orfandat depenia pura i exclusivament de l'oficina d'Illa.

Ajust de comptes en acabar la guerra de la Independència.

Acabada la guerra es va procedir a un recompte de "Lleialtats". Els del bàndol vencedor -els patriotes- van decidir apoderar-se dels càrrecs dels vençuts. Això no va ser cap novetat i es va tornar a repetir al cap de 125 anys quan es va acabar la guerra civil de 1936 a 1939.

Per a fer-nos càrrec del que va passar els anys 1814 i 1815 recordem la situació de molts espanyols en aquelles dates. Van ser alguns, els espanyols que van fer la seva causa dels francesos. Les raons que adduïen eren les següents.

1. La dinastia Bonaparte era legítima perquè els reis legítims (Carles IV i Ferran VII) havien abdicat en mans de Napoleó.
2. El nou rei prometia una sèrie de llibertats com la d'impremta, d'associació i limitar l'enorme poder que tenia sobre la societat civil el clergat.
3. No acceptar, aquests canvis (que ara en diríem de progrés) significava plantar cara a l'exèrcit més potent del món.

En realitat, els "afrancesats" van ser pocs en nombre i la immensa majoria es van exiliar a França on es van dirigir protegits per l'exèrcit francès. Enfront dels "afrancesats" hi havia els patriotes, gent que no va dubtar en unir-se als que amb les armes a la mà combatien els francesos invasors.

Francesos i "afrancesats" van intentar donar la imatge de què a Espanya -després de la dura repressió de Dos de Maig- no passava res. Els guerrillers i l'exèrcit patriòtic eren uns bandolers i pertorbadors de la pau pública. Aquesta divisió tan maniquea que acabem de fer, no era veritat.

La realitat era que la gent feia el que podia i no el que volia. En general, la immensa majoria de la població odiava els francesos, però no tothom estava disposat a deixar casa seva i jugar-se la vida. Van ser molts els que mal que els pesés, no van tenir més remei que col·laborar amb els francesos. Els professors del "Real Colegio de Cirugía" de Barcelona van constituir una miniatura del que va passar a Espanya.

Eren set persones. Una -Antoni Cibat- es va posar francament i des del primer dia al costat dels francesos. L'any 1807 va ser destinat com cirurgià en cap de l'exèrcit manat pel marquès de la Romana que sota les ordres de Napoleó va anar a parar des d'Itàlia a Dinamarca, va ser cridat a Madrid en qualitat de metge del rei Josep I. Quan Cibat va morir l'any 1812 a Madrid, va ser enterrat amb honors de general.²⁷

Els tres patriotes que van abandonar càtedra, casa i clientela per a incorporar-se a l'exèrcit van ser Josep Torner, Domènec Bover i Antoni de San German. Els que es van quedar a Barcelona van ser el dissector Borràs, el professor de Botànica Antoni Bas i el que ensenyava la Medicina interna Vicente Pozo i Carlina.

Per fi la guerra es va acabar essent Illa "Cirujano Mayor de los Ejércitos", perquè les Corts de Cadis havien dissolt les Junes Superiors Governatives de Sanitat i havien restaurat el Protomedicat (President el metge, Serapio Sinués) i el Protocirurgianat (President. Salvi Illa). Però quan Ferran VII -abans d'arribar a Madrid- des de València va abolir la Constitució de 1812, va restaurar les Junes Superiors Governatives de Cirurgia i de Medicina i va suprimir el Protomedicat.

Salvi Illa es va quedar sense càrrec, de moment, degut a la benevolència amb què van ser tractats els "col·laboracionistes" de les Junes Superiors Governatives de Cirurgia i Medicina. Aquests organismes controlaven el 2 de maig de 1808 tota la Sanitat, tant la militar com la civil. Cap dels seus components no es van moure de Madrid, amb l'excepció de Capdevila i de Vulliez, un francès, graduat de cirurgià llatí al Col·legi de Barcelona.

Els demés membres Gimbernau, Gallí i Lavedan van seguir a Madrid respectats pels francesos, per mor de la seva política de fer veure al món que a Espanya no hi passava res. Aquesta conducta -als ulls dels patriotes que s'havien jugat vida, clientela i domicili- era molt criticable atès que de resultes de la batalla de Bailén,

Madrid va estar lliure de francesos durant un trimestre fins desembre de 1808, moment en què Napoleó la va reconquerir. Dit d'una altra manera, els que aprofitant aquells dies no van abandonar Madrid, es van fer sospitosos de col·laboracionisme.

De totes maneres, la realitat va ser que aquells "col·laboracionistes" van ser tractats amb moltes consideracions. Els van restablir en llurs càrrecs amb el sol canvi que Gimbernat va ser destituït de la presidència i en el seu lloc hi van col·locar Francesc Vulliez. Gimbernat, que no hi veia gens i que amb 82 anys era una ruïna, ferit en el seu amor propi, va rebutjar ser un simple vocal. Amb molta gallardia Lleonard Galli i Antoni Lavedan es van solidaritzar amb Gimbernat.²⁸

Van quedar en aquella Junta quatre llocs vacants (els tres dimissionaris i el lloc de Capdevila). Els van ocupar, Francesc X. Balmis que s'havia passat tota la guerra de 1808 a 1814 a Mèxic i, per tant, estava net de tota sospita de col·laboracionisme i Agustí Ginesta, catedràtic de San Carlos que encara que no s'havia mogut de Madrid no s'havia compromès i Salvi Illa i Francesc Codinach que, en fi de comptes, s'havien comportat "como buenos españoles". D'aquella Junta Governativa de Cirurgia reconstituïda -malgrat que el President era Francesc Vulliez- Salvi Illa en va ser l'home fort, com ho prova la copiosa correspondència que analitzarem tot seguit.

L'acabament de la guerra favorable a Espanya va ser una mena de triomf de l'impossible. Una onada de patriotisme va inundar tot el país. Tothom exigia li fos recompensat el seu esforç, com si cada espanyol hagués estat un heroi a Saragossa, o a Girona o a Tarragona, oblidant deliberadament l'influència del desastre de Rússia i l'ajuda dels anglesos.

Com va ocórrer l'any 1939 tothom que havia pres part en la guerra militant en el bàndol vencedor, va passar la factura. La diferència entre 1814 i 1939 va consistir en què mentre les recompenses de 1939 eren sinecures de tipus civil, les de 1814 van ser o pensions vitalícies o ascensos de tipus militar. Les recompenses als ex-combatents de la guerra de la Independència van ser reglamentades pel Reial Decret de 25 d'abril de 1815.

En el cas de metges i cirurgians, pretenien o una pensió o romandre a l'Exèrcit. Aviat es va veure que si s'acomplia el Reial Decret la Hisenda faria fallida i l'Exèrcit es trobaria amb una plèthora d'oficials sanitaris impossible de suportar.

Com sigui que qui havia de substanciar cada cas era la Junta Superior Governativa, al despatx de Salvi Illa hi va caure un allau de cartes de vidues i d'excombatents demanant pensions i de gent que volien continuar a l'Exèrcit. La consigna que Illa va rebre del Govern va ser una continuació de la que havia observat durant la guerra: torpedejar totes les peticions a base de deixar-les en un calaix o oferint una condecoració a canvi de la renúncia a la pensió, que era la solució més barata.

Una altra de les instruccions que tenia Illa era aprofitar qualsevol irregularitat dels ex-combatents per a expulsar-los de l'Exèrcit (si eren militars professionals d'abans de 1808) o negar-los-hi la continuació als voluntaris que havien fet la guerra. Una altra tasca desagradable per part d'Illa era denegar sol·licituds de trasllat, per part dels cirurgians destinats a les places del Nord d'Àfrica com Ceuta i Melilla o a les tropes destinades al Peñón de Alhucemas o el Peñón de la Gomera i als regiments dispersats per l'Amèrica des de Mèxic fins la Patagònia.

Figura en aquest treball de cada una d'aquestes situacions un exemple viscut. La llei de 25 d'abril de 1815 preveia que tenien dret a una pensió igual al terç del sou que tenien al final de la guerra als que havien "fet" tota la campanya; els que havien servit quatre anys complets, de la quarta part, si més de dos anys i menys de quatre i res els demés.

Mort de Francesc Codinach i Granger i malaltia d'Illa.

El 28 de juliol de 1817 va deixar d'existir Codinach el fidel col·laborador de Salvi Illa. Malgrat que Codinach era vuit anys més antic que Illa en el Cos de Cirurgia militar, Codinach va sentir sempre envers Illa una veneració, que el va convertir en un fidelíssim segon.

Codinach havia cursat estudis al "Real Colegio de Cirugía de Barcelona" de 1763 a 1766, any en què en va sortir amb el títol de cirurgià romancista i va ser destinat al regiment de "Los Ligeros de Catalunya". Ignorem quan i com es va graduar de "cirujano latino". El que si sabem és que va prendre part en la guerra contra la Convenció amb la graduació de cirurgià consultor. També sabem que l'any 1799 es va llicenciar en Cirurgia mèdica (dit d'una altra manera va actualitzar el seu títol anterior) al Reial Col·legi de Barcelona.

Està fora de tot dubte que existia entre Illa i Codinach una intensa relació d'afecte, de manera que Illa deuria sentir profundament aquella pèrdua. Això en el camp purament sentimental, perquè en el terreny de l'exercici del seu càrrec ja feia dos anys que Illa s'havia assegurat la col·laboració del seu gendre Josep M. Turlan.

L'any 1819, Illa va sofrir una retenció d'orina. Va ser precis col·locar-li una "algalia", és a dir, una sonda permanent per assegurar l'eliminació de l'orina. Es va sentir tan malament que va enviar al rei una carta dimittint tots els seus càrrecs però... va millorar i als 21 dies es va desdir i va demanar que es considerés nul·la la seva dimissió. Tenia aleshores 72 anys. En conseqüència, es va reintegrar al seu despatx i va continuar posant bastons a les rodes a tots els "suplicantes" que, en fi de comptes, reclamaven el que l'any 1815 el rei els havia promès.

La revolució liberal.

L'any 1820, una sublevació iniciada pel comandant Riego que formava part d'uns contingents que esperaven a Cadis i els seus voltants van ser embarcats per a

sufocar els moviments d'independència a les colònies americanes, va determinar la reposició de l'abolida Constitució de l'any 1812. El rei va perdre el seu poder absolut, hi va haver llibertat d'impremta i d'associació, es va intentar limitar el poder de l'Església, etc... Illa -amb un funambulisme admirable- va continuar en el seu lloc.

Els que manaven es van limitar a suprimir la Junta Superior Governativa de Sanitat i substituir-la pel Protomedicat el 19 d'agost de 1820. Illa fins aleshores s'havia mantingut fidel a la tàctica d'ignorar totes les reclamacions d'una manera absoluta, àdhuc a persones amb les quals havia mantingut relacions d'amistat. Serveixi d'exemple el cas dels fills de Francesc Artigas i de la vídua de Josep Ridecós.

Ridecós era un professor del Reial Col·legi de Cirurgia de Santiago de Compostela que va morir en plena guerra de la Independència. Donava la casualitat que una filla de Josep Ridecós estava casada amb Bruno Roig, company de curs d'Illa al Col·legi de Cirurgia de Barcelona que, en aquell moment, era catedràtic del Col·legi de Cirurgia de Santiago. També es va interessar Antoni Deulofeu que era cap dels Serveis de Cirurgia de l'exèrcit de Galícia.²⁹

La vídua -Ramona Sudran- es va dirigir a Illa i tot va ser inútil. Ho demostra una carta de la vídua intentant que Illa col·loqui de practicant un fill seu que té dos cursos de la carrera de Llicenciat en Cirurgia mèdica. A aquesta súplica -que no li havia de costar res a la Hisenda- li va contestar ràpidament que li enviessin una certificació dels estudis cursats.

En descàrrec d'aquesta conducta d'Illa -que podríem qualificar de cruel- val la pena que tinguem en compte que els que van venir després d'Illa es van comportar igualment, aprofitant qualsevol irregularitat per dilatar l'expedient o, simplement, no tramitant-lo. És exemplar la història de Magí Macià.

Macià era un llicenciat en Cirurgia mèdica pel Col·legi de Barcelona de l'any 1804. Al cap de cinc mesos d'acabar els seus estudis va ingressar a l'Exèrcit i va ser destinat al regiment d'Infanteria d'Àfrica. En el moment d'esclatar la guerra de la Independència es trobava a Santander. Es va fugar d'aquella plaça i poc temps després va ser ferit, va ser fet presoner pels francesos el 27 d'octubre de 1808 i va ser portat a varis dipòsits de presoners a França, havent-se comportat com "un verdadero español", de tal manera que al febrer de 1815 amb tots els pronunciaments favorables es va incorporar al regiment de Córdoba.

L'any 1820 va ser destinat novament al regiment d'Àfrica que s'embarcava cap a les Filipines. Magí Macià que tenia 54 anys i sofria vertigens a conseqüència de les ferides al cap rebudes l'any 1808, no va gosar embarcar-se i va demanar la baixa per malalt. Macià i -sobretot la seva dona- van viure uns anys d'angoixa perquè s'havien casat sense el preceptiu permís matrimonial i si ell moria, la vídua no tenia dret a cap mena de pensió.

Sortosament el 17 de desembre de 1830 es va publicar un indult, de manera que van poder regularitzar llur situació. Macià va morir el 12 de maig de 1851 i la vídua va demanar el 2 de juny la pensió que li corresponia al seu marit per 6 anys de carrera, 17 de servei a l'Exèrcit amb 6 de digne captiveri i una ferida de guerra. La vídua va repetir la petició el 19 d'octubre de 1831, l'1 de desembre de 1833, el 19 de juliol de 1834 i el 9 de febrer i 20 de maig de 1835. El 14 de gener -als 9 anys- es dirigeix per escrit als catedràtics del "Real Colegio de Cirugía de Barcelona". "... espero conseguir el salir de tanta miseria que me rodea". Segurament algú d'ells es va compadir d'aquella pobra dona i va obtenir que li paguessin la meitat en metàl·lic i l'altra meitat en paper del Deute públic. L'ordre de pagament era del 3 de gener de 1841. Total: 10 anys.

Molt semblant va ser el cas de Josep Planes. Planes era des de 1801 un cirurgià de Regiment. En començar la guerra de la Independència Planes es trobava a Saragossa i després d'una sèrie de moviments (per Martorell i per Tortosa) va retornar a Saragossa on per ordre del general Palafox va ser nomenat consultor de cirurgia.³⁰ Planes va morir de tifoidea el mateix dia que Saragossa capitulava.³¹

La vídua cobrava la ridícula quantitat de 6 duros al mes i va recórrer a Illa. El canonge Despujol -amic de la vídua Planes- li va facilitar una carta de recomanació dirigida a Salvi Illa. A ella li deia que s'havia alegrat en saber que l'afer estava en mans d'Illa, la rectitud del qual era proverbial.

El canonge va resultar un optimista perquè Salvi Illa va dir a la vídua Planes que tenia dret a la pensió d'un cirurgià de Regiment que era molt poc a causa dels pocs anys de servei, oblidant que les vídues dels morts en campanya o de resultes d'una epidèmia cobraven el sou enter.

La vídua li va fer notar a Illa que totes les vídues dels morts en el segon siti de Saragossa havien rebut els dos terços de la paga i que el seu marit era consultor, però no tenia cap document perquè Saragossa estava ocupada pels francesos. No sabem com va acabar. Sí que ens consta que la Sra. Planes es va dirigir repetidament i infructuosament reclamant la pensió.

Durant el període constitucional la feina va esdevenir menys desagradable perquè els polítics liberals volien ser justos i generosos, sobretot a favor d'aquella gent d'"esquerra" que en els set anys anteriors transcorreguts de 1814 a 1820 -molts d'ells, herois de la guerra de la Independència o llurs vídues- havien viscut privats de llurs drets i emmudits per la por.

Durant l'època liberal, Illa va rebre més d'una carta d'algú que se li va descarar recordant-li que Espanya havia entrat en un règim de Justícia i Llibertat amb majúscules. La vella guineu que era Illa no deia res. Es va limitar a fer públiques els anys 1822 i 1823 dues llistes d'antiguitat dels cirurgians militars que començaven per un "Cirujano Mayor de los Ejércitos" (que era ell), un Secretari - Juan M. Blanco que era un gendre seu- dos "consultores de número", dos

"consultores supernumerarios", 150 primers ajudants i 106 segons ajudants. D'aquesta manera tothom sabia qui tenia davant seu i qui el seguia.³²

El període constitucional que havia de durar un mil·lenni no va arribar a durar ni quatre anys. Les potències d'Europa van témer que la revolució espanyola pogués "contaminar" llurs règims de monarquia absoluta. França es va encarregar de retornar Espanya al bon camí. Quan va arribar a Madrid la notícia que França havia organitzat un exèrcit de 100.000 homes i que ja estava repartit per la frontera a punt d'envair Espanya, el Govern va decidir traslladar-se a Sevilla, juntament amb les Corts i també el rei, disposats a repetir l'epopeia de 1808 a 1814.

Però les coses i els temps eren diferents. En nom de la Llibertat s'havien comès molts excessos i a Catalunya s'havien organitzat partides "realistes" que exigien un retorn al passat. Total, que l'exèrcit del duc d'Angulema que havia travessat la frontera el 7 d'abril va anar avançant sense trobar resistència perquè la immensa majoria de militars pactaven amb els francesos. El 19 de maig els francesos van entrar a Madrid.³³

Entretant, Salvi Illa no va sortir de la capital quan ho van fer les Corts i el Govern i es va amagar. Com és natural, va ser destituït i el seu lloc el va ocupar Pau Oller, un antic combatent de la guerra de la Independència que va demostrar no tenir gaire nas polític.

En saber Govern i Corts que els francesos havien ocupat Madrid, es van traslladar a Cadis, esperant repetir les jornades de 1812 a 1814. Al rei el van incapacitar. A finals d'agost els francesos van assetjar Cadis. El 30 de setembre tot s'havia acabat. Ferran VII tornava a ser un rei absolut.

Salvi Illa va sortir del seu amagatall i el 15 de juny de 1823 es va dirigir per escrit al Regent assenyalant-li que "son muchos los cirujanos y practicantes procedentes de los Ejércitos constitucionales que, por no seguir dicho Gobierno, se habían quedado ocultos en esta Corte con su (de Illa) conocimiento; los quales acudían (a él) para servir en los Ejércitos realistas, a los que (Salvio Illa) no puede dar curso por no estar rehabilitado de su empleo de Cirujano Mayor de los Ejércitos, ni su secretario Juan M. Blanco, y pide su reposición..."

El 7 d'agost, quan encara no s'havia resolt la situació i el Govern liberal seguia resistint, i el 16 d'agost quedava assetjat a Cadis, el Regent contesta a Illa: "... espere V.S. a la venida de Su Majestad". Realment, Illa no va haver d'esperar el retorn del rei perquè el 14 de setembre (el rei no va retornar a Madrid fins el 13 de novembre) va ser reintegrat al seu càrrec.³⁴

Les pretensions dels "realistes" i els processos de purificació.

A finals de novembre de 1823 van ser restablertes les "Juntas Gubernativas" a base de suprimir el Protomedicat. Illa va tornar a exercir el poder col·legiat, però en realitat va tornar a ser l'amo i senyor indiscutible de la cirurgia civil i militar. Va començar per a Illa un període d'expedients de dues classes. D'una banda, els cirurgians que s'havien unit als Exèrcits realistes que, amb les armes a la mà, van estar qüestionant durant el període liberal el Govern, els quals demanaven recompenses. D'altra banda, tots aquells que s'havien distingit per llur fervor constitucional, contra els quals es va muntar un monstruós procés de "purificació".

A aquest efecte les persones -tots els funcionaris i personatges rellevants- es van classificar en "puras, purificadas e impuras". Les primeres eren aquelles de provada lleialtat i adhesió a la causa absolutista i que, per tant, no tenien perquè ser sotmeses a cap procés. Les segones eren les que havien exercit càrrecs durant els "tres mal llamados años"; devien acreditar llur adhesió "al Trono y al Altar" i subscriure un document en el que expressaven aquesta adhesió i que mai havien format part de cap societat secreta, ni sostingut l'absurda teoria de què la sobirania de la nació "residiera en el pueblo".

Les persones impures eren les que d'una manera evident i ostensible havien demostrat llur plena adhesió a la causa constitucional. Les directrius del Govern -o millor dit del rei- van ser les següents: als realistes que s'havien jugat la vida per amor a la Santa Religió i al rei, aplicar-los la tàctica del silenci administratiu i als subjectes a un procés de purificació suspendre-los "de empleo y sueldo" a resultes del procés.

Il·lustrarem això que diem amb uns quants exemples. Un cas paradigmàtic de voluntari realista va ser el de Teodoro Gelos Cesea, "cirujano examinado en San Carlos en 1819". Al juliol de 1822 Gelos va ser nomenat cirurgià del tercer batalló de la Divisió realista que s'havia format a Navarra. Poc temps després va ascendir a primer cirurgià i va ser destinat als hospitals establerts a Valcarlos, on va romandre fins que aquests establiments van ser suprimits el 12 de febrer de 1823. D'allí va passar a encarregar-se d'un hospital provisional a Subiza, al menys fins maig de 1824.

Reinstal·lat Ferran VII en el seu tron absolut, Gelos va passar factura. Es va dirigir al virrei de Navarra -el marquès de Lazán- i li contestaren que aquell no era el conducte reglamentari i les places que ell demanava no les hi podien donar perquè la de cirurgia de l'hospital de Pamplona estava proveïda i la de la Ciutadella hi havia un francès que servia les tropes del duc d'Angulema que l'ocupaven.

Suprimint l'hospital de Subiza i amb aquelles negatives, Gelos es va dirigir a Salvi Illa renovant les anteriors pretensions amb una carta del coronel que manava aquell regiment -Tomás Zumalacarregui- acreditant "los servicios contrahidos por D. Teodoro Gelos en la campaña contra los enemigos del Altar y del Trono" i es declarava satisfet del "acierto y tino con que actuaba".

Salvi Illa va denegar les peticions de Gelos argumentant 1/ que la plaça de cirurgia de la Ciutadella era pròpia d'un jubilat (capítol 8è) i la de 1er ajudant de l'hospital de Pamplona estava reservada als 1ers ajudants de l'escala d'ascensos "en virtud del capítulo 7º del Reglamento del Cuerpo de Cirugía militar" i Gelos no era de "carrera".

Desesperat Gelos va demanar la llicència absoluta el 29 d'abril de 1825 i -oh magnanimitat!- li van concedir el "uso de uniforme" i la promesa (només la promesa) que el cirurgia major dels Exèrcits el tindria present per a ocupar "empleos vacantes que no los solicite nadie perteneciente al Ejército".

L'any 1826 -ja havia mort Salvi Illa- Gelos va tornar a demanar una vacanti. Es va pensar (7 de gener de 1826) en condecorar-lo amb el "Escudo de la Fidelidad", una mena de xumet pels que ploraven en no poder assolir les mamelles de la pàtria. L'any 1828 sabem que exercia de cirurgia a la vila d'Allo i no sabem que importunés més.³⁵

Si el Govern absolutista va tractar amb tanta ingratitud els seus partidaris, fàcil és imaginar la conducta envers els seus enemics. Molts cirurgians es van exiliar, altres van ser portats a presons de França, altres a presons d'Espanya, altres, en fi, expulsats de l'Exèrcit a resultes del seu procés de purificació.

Illa va rebre tota mena de cartes. Hi havia qui demanava clemència i la readmissió a l'exèrcit. La contestació d'Illa -i la dels seus successors- era sempre: "... nada de colocación hasta que se haya purificado bajo las reglas que Su Majestad tenga a bien establecer para los militares". L'aplanadora de la purificació va començar a funcionar. Militars i funcionaris, tots van passar pel sedàs lent i implacable dels jutges.

El "modus faciendi" de les purificacions es va ajustar al Reial Decret de 9 d'agost de 1824. La policia redactava a cada població una llista dels individus amb les dades següents: 1/ si era addicte al sistema constitucional, 2/ si havia estat voluntari nacional de "Caballería o de Infantería", 3/ o d'una Companyia o d'un "batallón sagrado", 4/ si era considerat maçó, 5/ o "comunero", 6/ si era liberal exaltat o moderat, 7/ si havia comprat "bienes nacionales", 8/ si era un "clérigo secularizado".

Totes aquestes dades estaven a disposició de les Junes militars encarregades de la depuració. Sortosament pels funcionaris i pels cirurgians militars, el 4 d'agost de 1825 tots els expedients van passar a mans dels jutges ordinaris. Els processos de purificació van ser de tal magnitud que la immensa majoria de processats van continuar treballant. D'altra manera, la màquina de l'Estat s'hauria paraltitzat.

Joan Noguer Teixidor va passar tot el període constitucional a Ceuta, com a cirurgia de l'hospital. El 7 de novembre de 1823 va rebre dos oficis. Un el declarava suspès d'"empleo y sueldo" i l'altre el manava continués en el càrrec amb

caràcter d'interí. El 13 de novembre de 1824 va recuperar la seva plaça, encara que a resultes de la seva purificació.³⁶

A l'arxiu militar de Segòvia es troben cents de cartes dirigides a Illa que sempre diuen el mateix... que no havien format part de cap societat secreta, que no s'havien fet ni amb "oradores ni periodistas", tot fent vives protestes d'amor al "Trono y a la Religión" i que mai no havien sostingut l'absurda teoria de què la sobirania de la nació residís en el poble. Alguns hi afegien algun argument favorable.

Josep Borràs i Bultó, practicant de cirurgia durant la guerra de la Independència, es va llicenciar en Cirurgia mèdica a Barcelona en 1816 i va ser destinat al Regiment de "Voluntarios de Castilla". Sembla que Borràs va prendre una part molt activa en la sublevació constitucional estant a Catalunya. Com que el seu regiment era a Candiell, va declarar que se n'havia allunyat perquè -els del Regiment- defensaven la "abolida Constitución y no los soberanos derechos de Vuestra Majestad".³⁷

També hi ha cartes de mea culpa, perquè molts cirurgians militars que es creien que aquells tres anys durarien un mil·leni es van permetre dir-li per escrit que era un "mandón y un cacique". Tal va ser el cas de Joan Lacusant al que els seus fervors constitucionals li valgueren per a obtenir l'any 1822 una bona plaça a Segovia al Regiment d'Artilleria de Málaga.

En acabar el trienni liberal es va trobar a Sevilla en la situació de llicència il·limitada, suspès de "empleo y sueldo" i amb el temor que Salvi Illa ensenyés aquella carta insultant als jutges. Després d'exposar la seva situació i la de la seva família en un país (Sevilla) estrany per a ell es va referir a "las desgracias que nos ha proporcionado la época que por fortuna ya concluyó". Es lamentava de què "todo le había salido errado y sólo la rectitud de su justicia (d'Illa) podrá... recuperar mis atrasos e indigencia, venidos sin pretexto alguno por mi culpa, ni menos aberme entrometido en asuntos políticos, pues jamás olvidaré la educación religiosa y pundonorosa que mi difunto Padre me enseñó". Les tribulacions del pobre Lacusant no van durar gaire. No per diligència dels jutges o perquè Illa l'ajudés. Es va morir el 23 de juny de 1825.³⁸

Van ser molts els cirurgians expulsats de l'Exèrcit o privats d'una pensió reglamentària. Per exemple, Joan Casademon va haver de sol·licitar la baixa de l'Exèrcit a causa d'unes greus ferides rebudes durant la guerra de la Independència. Tenia dret a una pensió de 1.333 rals anuals que li va ser concedida el 8 d'agost de 1821. El 25 d'octubre de 1825 va ser declarat "impurificado" i li van treure la pensió, basant-se en què aquella pensió li va ser concedida durant l'època constitucional.³⁹

Aquesta teoria de la nul·litat de tots els actes efectuats entre 1820 i 1823 va arribar a extrems delirants. A Josep Carreras li van concedir el primer de maig de 1821 l'"uso de uniforme y fuero militar" per la seva actuació a la guerra de la

Independència. Aquestes dues distincions eren purament honorífiques i a la Hisenda pública no li costaven ni un ral. Doncs bé, fins això li van prendre.⁴⁰ El 24 de maig de 1828 va presentar un recurs al Tribunal Suprem militar i li van donar la raó el 24 de maig de 1828, però "sin perjuicio del resultado de la purificación que tiene intentada".⁴¹

Un altre cas semblant va ser el del catedràtic del Col·legi de Barcelona Francesc Junoy, que per xacres de l'edat havia demanat la jubilació que li havia estat concedida durant el període constitucional. Doncs bé, el 20 de gener de 1824 se'l va advertir que havia de demanar-la novament. El Claustre del Reial Col·legi amb data 8 de juny no va dissimular el seu estupor, atès que Junoy es trobava físicament i psíquicament impossibilitat. Això era tan cert que el 31 de juliol es va morir.⁴²

Salvi Illa i la maçoneria.

Ens guardarem molt de dir que el nostre home pertanyia a la maçoneria. Però alguna actuació seva ens ho fa sospitar. Recordem un episodi de la vida de d'Antoni San German.

San German havia estat un brillant alumne del Reial Col·legi de Cirurgia del que en va sortir cirurgià llatí de nou exàmens el 30 d'octubre de 1780.⁴³ El seu pare era cirurgià i pertanyia a una família de rics propietaris agrícoles de Molins de Rei que es deia successora del cèlebre comte de Saint Germain (1707-1778) mariscal de França. Va fer carrera en les dues possibilitats del seu temps: la milícia i l'ensenyament.

A l'any següent d'haver acabat els estudis -cirurgià de nou exàmens el 30 d'octubre de 1780- va oposar sense èxit a càtedra. Ho va tornar a intentar varies vegades fins que el 23 d'agost de 1797 va guanyar per oposició la càtedra d'Afectes externs (cirurgia) del Col·legi de Barcelona.⁴⁴

Va prendre part en la guerra contra la Convenció (1793-1795). Portava vuit anys com cirurgià del Cos d'Artilleria i fou nomenat "Ayudante Consultor" dels hospitals. A l'acabament va quedar nomenat "Consultor supernumerario perpetuo de los Ejércitos". En esclatar la guerra de la Independència, va abandonar casa, consultori i càtedra per a incorporar-se a l'exèrcit patriòtic.

Atès que va ser un dels primers cirurgians en prendre una decisió tan patriòtica i que era la persona més prestigiosa (catedràtic de cirurgia, llicenciat en Medicina - l'any 1799- i Consultor supernumerari del Cos de cirurgia militar) el Capità General del Principat de Catalunya el va nomenar "Cirujano Mayor del Ejército de Catalunya".⁴⁵ Hi havia també un altre cirurgià militar que es va sentir preterit. Era Pau Oller, també com San German cirurgià llatí de nou exàmens i també Consultor de cirurgia.

Fill d'un cirurgià -Pau Oller- de Sant Vicenç dels Horts va néixer el 26 de gener de 1755. Alumne molt aplicat el seu mestre Francesc Puig el va col·locar en un operatori de Barcelona-capital, vencent l'oposició del Gremi de cirurgians.⁴⁶ Una botiga de cirurgia a Barcelona era una assegurança de vida, però l'afecció de Pau Oller era l'exèrcit.

Sembla que va ingressar-hi l'any 1793 i va "fer la campanya" contra la Convenció. El 16 de juliol de 1802 li van adjudicar la plaça de cirurgia de la Alfajería de Saragossa, però era un "puesto de retiro i n'hi si va presentar".⁴⁷ L'any 1807 va ser enviat juntament amb Bonaventura Godall -consultor de cirurgia els dos- a l'exèrcit disposat a envair Portugal sota el comandament de Francesc Codinach i Granger, al que hem trobat citat abundantment en aquesta biografia. Aquella campanya de Portugal va durar molt poc i es veié interrompuda per l'alçament del Dos de Maig.⁴⁸

Com dèiem, Oller s'apressà a incorporar-se al bàndol patriòtic i es va tenir d'acontentar en titular-se "Primer Consultor de Cirugía del Ejército de Catalunya". Oller era el cap dels serveis de cirurgia de Tarragona i va quedar presoner dels francesos quan aquesta plaça es va rendir el 28 de juny de 1811. Va tenir un gran incident en negar-se a dir quin dels hospitalitzats era civil i quin era militar. Uns dies després va passar a Reus a fer-se càrrec dels hospitals i va trobar la forma de fugar-se, de tal manera que el 4 d'agost era a Mataró.⁴⁹

El pagament dels cirurgians i dels practicants es feia de la manera següent. San German presentava cada 15 dies unes llistes de personal, el pagador li abonava aquells sous que San German feia arribar a mans dels seus subordinats. Resultava però, que en aquelles llistes hi figuraven persones de les quals 20 havien caigut presoneres.⁵⁰ Altres nou havien estat llicenciats de l'exèrcit pel propi San German i se n'havien anat a casa seva (Antonio Roldan, Hilari Busalleu, Manuel Bergadà, Francesc Ballester, Llorenç Mir, Magí Prats, Ramon Pujades Puigdollers, Quirze Pi i March i Pau Pujol.

Aquella vergonyosa estafa a la "Real Hacienda" en uns moments en què la Pàtria exigia tota mena de sacrificis, va ser denunciada mitjançant un pamflet que Oller va publicar a Vic: "Exposición sencilla de la Comisión que (S.E.) la Junta Superior de este Principado se dignó someter al Primer Consultor de Cirugía militar de este Ejército, el Dr. D. Pablo Oller" (Imprenta de Juan Dorca, 1813).

La màquina de la Justícia militar es va posar en marxa. San German va ser suspès de "empleo y sueldo", però el seu càrrec no el va ocupar Pau Oller, com ell esperava. Illa va enviar com Cap dels Serveis quirúrgics de l'Exèrcit del Principat un condeixeble seu: Bonaventura Godall i Carrera. Godall havia sortit l'any 1774 cirurgia llatí de 5 exàmens del Reial Col·legi.⁵¹ L'any 1799 aprofitant els avantatges del Decret d'unificació d'Estudis de Medicina i Cirurgia va obtenir el títol de Llicenciat en Medicina.

L'any 1807 -ja era consultor- va ser enviat a la frontera portuguesa. Va tenir una destacada actuació a la batalla de Talavera. L'any 1810 es trobava a Badajoz on tenia cura d'una sèrie d'hospitals (Olivenza, Albuquerque, Valencia d'Alcántara) i en capitular aquella plaça el 10 de març de 1811, va ser fet presoner. Es va poder evadir i va tornar a ser fet presoner trobant-se a València. Precisament un dels punts de penetració de les tropes franceses que van prendre la capital va ser Catarroja, Godall -que s'hi trobava- va rebre una ferida de sabre a la cara i va caure presoner juntament amb tres ajudants seus: José Sancho un primer ajudant de Cirurgia amb honors de consultor i dos practicants: Froilán Baquero y José Aceña (aquest ferit d'arma blanca a la regió glútia). Malgrat el fred de la estació (era el 26 de desembre), la ferida de la cara i els seus 62 anys, Godall es va fugar i va emprendre a peu el camí del sud. El 16 de febrer va arribar a Cartagena. Estava afectat d'un quadre de claudicació intermitent de les extremitats inferiors que ell -molt assenyadament- atribueix al fred d'aquelles nits dormint a la intempèrie.⁵²

Ens interessa, ara, analitzar el capteniment de Salvi Illa.

La Justícia sempre ha estat lenta. Va acabar la guerra, Bonaventura Godall seguia ocupant el seu càrrec i Pau Oller es consumia de ràbia veient com San German es passejava Rambla amunt i Rambla avall amb el seu uniforme de cirurgia major de l'Exèrcit de Catalunya. Inclòs un dia en què alguns alumnes s'examinaven, es va presentar al Col·legi exigint seure en el "seu" seient.

El Director -Josep Torner- va fer notar a San German que estava pendent d'una sentència i li aconsellava esperes el resultat judicial. San German, cridant, li va contestar que una cosa era el procés contra seu i una altra la càtedra que ell havia guanyat per oposició. L'escàndol va arribar a tal punt que Josep Torner va donar per acabada la sessió d'aquell dia 6 de setembre de 1814.⁵³

De tot això se'n desprèn que San German se sentia molt tranquil en la situació que, per gairebé tothom podria considerar angixosa. Hem d'admetre que tenia influències decisives sobre personatges de la Magistratura. Hem de pensar que comptava amb el favor de la "Junta Superior de Cirugía" -i més concretament d'Illa- perquè el delictes de San German era tan evident que justificaria l'expulsió del Cos de cirurgia militar en circumstàncies normals.

Per fi, va arribar l'alcaldata de Madrid. Amb data 20 de febrer de 1815, es reintegrat a la seva càtedra.⁵⁴ L'actuació de San German durant la revolució liberal, es va ajustar a la d'un maçó de totes totes.

Cloenda.

Illa va morir el 29 d'abril de 1825,⁵⁵ amb la satisfacció de "reinar después de morir" perquè es va assegurar ser succeït per un gendre seu: Josep M. Turlan i Massana. Turlan era propietari d'un magnífic expedient quirúrgic i militar. Fill i nebot de dos cirurgians de Tortosa emparentats amb Pere Virgili -els germans

Cristòfol i Josep Turlan i Amiguet- va cursar estudis al "Real Colegio" de Barcelona de 1791 a 1797 obtenint sempre la nota de "Sobresaliente".

El 21 d'abril de 1798 va obtenir el títol de Doctor en Cirurgia mèdica i va ser sol·licitat per a professor de la càtedra d'Anatomia de la Facultat de Medicina d'Osca, on li donaren el títol de Batxiller en Medicina el curs 1802-1803. Però la seva vertadera afició era la milícia. Va ingressar al Cos de Cirurgia militar, segurament, l'any 1804. Durant la guerra de la Independència va ser el cirurgià major de l'Exèrcit d'Andalusia.⁵⁶

Acabada la guerra i amb la protecció del seu "pare polític" va ser nomenat Vocal de la "Junta Superior Gubernativa de Cirugía" el 18 de desembre de 1815 en ser destituït Agustí Ginesta, de manera que quan va succeir el seu sogre ja portava sis anys de rodatge en les altes instàncies del comanament de la Sanitat.

Això vol dir que el nepotisme de Salvi Illa, no va ser escandalós, però hem de tenir en compte que a l'escalafó del Cos de cirurgians militars davant de Turlan hi havia 41 individus més antics que ell.

De totes maneres, Salvi Illa va ser un home complidor estricte del que entenia era el seu deure. Com alumne del Reial Col·legi, Illa va acabar amb la màxima graduació: (cirurgia llatí de 9 exàmens) i la seva actuació en la carrera militar va ser en tot moment correcta i disciplinada, fins a assolir la màxima graduació: consultor i, al final, Cirurgià Major dels Exèrcits. Va ser home d'una gran laboriositat. Es conserven a l'Arxiu general militar de Segòvia esborranys de contestacions escrites de mà pròpia sobre la cara lliure d'invitacions a assistir a actes religiosos en un intent d'estalviar uns cèntims a la Reial Hisenda. Tot això sense altra recompensa que el tractament de Senyoria que des del 23 de maig de 1817, distingia els que formaven part de les Junes governatives.

Els membres de la Sanitat militar solen ser més sanitaris que militars i, això els honra. Illa, en canvi, va ser més militar que cirurgià de nou exàmens. Amb un sentit germànic de la disciplina, denegava pensions a persones que ell sabia perfectament que hi tenien dret, oblidant llaços d'amistat i passant per damunt de tota mena de consideracions. Tant sols, de quan en quan, triomfava el bon cor i tancava els ulls i no expedientava pobres diables que els avatars de la guerra de la Independència havia obligat a desertar momentàniament.

Com dèiem Illa va morir a Madrid el 30 d'abril de 1825. La notícia va arribar al "Real Colegio de Cirugía" de Barcelona l'11 de maig. El claustre de professors va contestar associant-se al dol per "la pérdida de uno de sus hijos que le ha honrado con su ciencia, con su protección y con los altos destinos que S.M. le ha conferido..."⁵⁷

NOTES

- ¹ AA.VV. Enciclopèdia Espasa. Terme: Sant Llorenç de la Muga.
- ² ZAMORA, Francisco de. "Diario de los viajes hechos en Cataluña", Barcelona, ed. Curial, 1973, pp. 327, 328, 374
- ³ ARXIU DIOCESÀ DE GIRONA. Partida de bateig de Salvi Illa.
- ⁴ AUC. 165, 261 i 134, 283.
- ⁵ ARXIU GENERAL MILITAR DE SEGOVIA. Expedient de Salvi Illa.
- ⁶ MASSONS, Josep M. "Historia de la Sanidad Militar Española", Barcelona, ed. Pomares Corredor, 1994, vol. I, p. 365.
- ⁷ Ibidem, vol. I, p. 364.
- ⁸ Vegeu nota 5.
- ⁹ Vegeu nota 5.
- ¹⁰ MASSONS, Josep M. "La Facultat de Medicina i Cirurgia d'Osca i els catalans", Gimbernat, 30, 193, 1998.
- ¹¹ Vegeu nota 1.
- ¹² Vegeu nota 5.
- ¹³ CORBELLÀ, Jacint i SECULI, Josep. "Nomina academicorum. 1770-1995", Barcelona, PPU. 1995, núm. 19.
- ¹⁴ Ibidem, núm 46. I CALBET CAMARASA, Josep M. i CORBELLÀ, Jacint. "Diccionari biogràfic de metges catalans", III Congrés d'Història de la Medicina Catalana, Lleida, 1981, núm. 3.339.
- ¹⁵ Vegeu nota 5.
- ¹⁶ MASSONS, Josep M. "Història de la Sanidad..." op. cit. vol. II, p. 38.
- ¹⁷ AUC. 123, 30D.
- ¹⁸ ARXIU GENERAL MILITAR DE SEGOVIA. Expedient de Domènec Bover.
- ¹⁹ Ibidem.
- ²⁰ AUC. Mss. 763, 651 i 666.
- ²¹ MASSONS, Josep M. "Historia de la Sanidad..." op. cit., vol. II, p. 40.
- ²² ARXIU GENERAL MILITAR DE SEGOVIA. Expedient de Jaume Lacusant.
- ²³ Ibidem, Expedient de Joan Borrell i Salas.
- ²⁴ AUC. 134, 288.
- ²⁵ LÓPEZ GÓMEZ, José Manuel. "Francisco Artigas y Piquer: Vice-Director del Real Colegio de Burgos (1751-1813)". Conferència amb motiu del seu ingrés com membre corresponent a la Reial Acadèmia de Medicina de Catalunya, el 27 d'octubre de 1998.

- ²⁶ Ibidem.
- ²⁷ CALBET, Josep M. i CORBELLÀ, Jacint. "Diccionari..." op. cit. núm. 1.177.
- ²⁸ MASSONS, Josep M. "Historia de la Sanidad...", op. cit. vol. II, p. 35.
- ²⁹ Ibidem, vol. IV, p. 220.
- ³⁰ ARXIU GENERAL MILITAR DE SEGOVIA. Expedient de Josep Planes.
- ³¹ MASSONS, Josep M. "Historia de la Sanidad...", op. cit. vol. II, p. 74, vol. III, p. 21 i vol. IV, pp. 380, 391.
- ³² Ibidem, vol. III, p. 25.
- ³³ Ibidem.
- ³⁴ Ibidem.
- ³⁵ Ibidem, vol. IV, p. 337 i ARXIU GENERAL MILITAR DE SEGOVIA. Expedient de Teodoro Gelos.
- ³⁶ MASSONS, Josep M. "Historia de la Sanidad...", op. cit. vol. IV, p. 339.
- ³⁷ Ibidem, vol. IV, p. 340.
- ³⁸ Ibidem.
- ³⁹ Ibidem, vol. IV, p. 341.
- ⁴⁰ Ibidem.
- ⁴¹ Ibidem.
- ⁴² AUC. Mss. 763, 767, 774.
- ⁴³ AUC. 134, 540.
- ⁴⁴ AUC. 123, 33.
- ⁴⁵ MASSONS, Josep M. "Historia de la Sanidad...", op. cit., vol. II, p. 16.
- ⁴⁶ MASSONS, Josep M. "Francesc Puig (1720-1797) i els cirurgians del seu temps", Barcelona, ed. P.P.U., 1993, p. 39.
- ⁴⁷ ARXIU GENERAL MILITAR DE SEGOVIA. Expedient de Pau Oller i Ferrer.
- ⁴⁸ MASSONS, Josep M. "Historia de la Sanidad...", op. cit. vol. I, p. 386.
- ⁴⁹ Ibidem, vol. II, p. 26.
- ⁵⁰ Els seus noms eren: Luis Durango, Francesc Guasch, Baltasar Ibáñez i Miguel Maisterra fets presoners en caure Tortosa, Joan Bufarull, Francisco Centeno, Josep Martorell, Francesc Vidal i Simó, Antoni Sabaté, Vicenç Tomàs, Sebastià Arandes, Blai Saltes, Miquel Pinet, Ramon Miquel i Pere Surrà a Tarragona, José Castellar Salaverria a Hostalric i Josep Manuel de Capdevila, Mariano Orrit, Pau Flamant i Joan Lacusant a València.
- ⁵¹ AUC. 134, 269.
- ⁵² MASSONS, Josep M. "Historia de la Sanidad...", op. cit. vol. II, p. 29.

⁵³ *Ibidem*, vol. IV, p. 333.

⁵⁴ AUC. Mss. 763, 657.

⁵⁵ MASSONS, Josep M. "Historia de la Sanidad...", op. cit. vol. III, p. 25.

⁵⁶ *Ibidem*, vol. II, p. 16; vol. III, p. 25 i vol. IV, p. 339.

⁵⁷ MASSONS, Josep M. "Francesc Puig...", op. cit. p. 39.